

Голубнича Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 3
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого»

УДК 37.013.73

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОН: ПОРТРЕТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті висвітлені погляди науковців - представників різних наукових дисциплін на визначення поняття «регіон». Розглядаються також ознаки та функції регіоналізації суспільства. Автор з'ясує об'єктивні підстави для виокремлення на території України Східного регіону. На його думку, вони пов'язані, перш за все, з історичними* обставинами. Значну увагу в статті приділено встановленню та характеристиці Східноукраїнського регіону. Розглянуті його унікальні риси. Представлені підходи вчених до цього розуміння ширчєрміну «Східноукраїнський регіон».

Ключові слова: регіон, Східноукраїнський регіон, науковий регіон, регіональні особливості,

Голубнича Л.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков № 3
Национального университета «Юридическая академия Украины имени
Ярослава Мудрого»

ВОСТОЧНОУКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОН: ПОРТРЕТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статье рассматриваются объективные основания для выделения на территории Украины Восточного региона. Освещены взгляды ученых — представителей разных научных дисциплин на определение понятия «регион». Значительное внимание уделено установлению и характеристике Восточноукраинского региона.

Ключевые слова: регион, Восточноукраинский регион, научный регион, региональные особенности.

Golubnycha L.

Associate Professor of Educational Sciences, an Associate Professor of the
department of foreign languages №3 of National University "Yaroslav the Wise
Law Academy of Ukraine "

EASTUKRAJNIAN REGION: PORTRAIT DESCRIPTION

The article deals with objective basis for marking out East region on the territory of Ukraine. It shows different opinions of scientists representatives of different scientific disciplines as for the definition of the notion "region".

Considerable attention is paid to explanation and characteristics of the East region of Ukraine. ^5!

Key words: *region, East region of Ukraine, scientific region, regional peculiarities.*

Постановка проблеми у загальному^ вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Період кінця ХХ - початку ХХІ століття по всій Європі характеризується посиленням уваги до проблем регіонів. Не є винятком й історія педагогіки. На думку академіка О.Сухомлинської, проблема регіонального виміру історико-педагогічного процесу пов'язана, перш за все, з тим, що сьогодення визначається історією. Всі суттєві позитивні або негативні явища стають наслідком нашого віддаленого чи наближеного минулого [7, с. 42]. Крім того, вітчизняні науковці пояснюють поширення регіонального підходу до історико-педагогічного пізнання розчаруванням у можливостях створення раціональної схеми всесвітнього історико-педагогічного процесу та розробкою нових пізнавальних підстав для історико-педагогічного пошуку.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що за радянських часів регіонального підходу до вивчення історії педагогіки або педагогічної історіографії, як і до досліджень з більшості інших наукових дисциплін, не існувало. «Діяльність навчально-виховних закладів розглядалася за політико-ідеологічним поділом - загальносоюзним та «союзних республік», що передбачав і певні відмінності, але на них не наголошувалося», - відмічає академік О.Сухом'яїнська [7, с.43]. В останні десятиріччя регіональна проблематика пригорнула увагу науковців - педагогів, зокрема, з історії педагогіки. Перш регіональні історико-педагогічні дослідження виявилися як тенденція за часів перебудови. З початку ж ХХІ століття спостерігається стійкий інтерес науковців до регіонального пізнання історико-педагогічної тематики. Найбільш розробленими у багатьох змістовних вимірах виявились питання історії педагогіки Західного регіону.

У Східноукраїнському регіоні особливого значення було приділено пізнанню окремих аспектів генезису освітнього процесу в даному регіоні у певний період. Найбільш значними працями, що розкривають вищезазначене питання, можна назвати колективну монографію за редакцією І.Прокопенка та докторську дисертацію В. Кур и л о. Простежити регіональну специфіку історико-педагогічних проблем виховання на Сході України намагаються Ю.Ледняк та В.Федяєва.

Однак, щодо багатогранного вивчення Східноукраїнського педагогічного регіону недостатньо розробленими залишаються методологічні та теоретичні проблеми. Важливим питанням, яке очікує

вирішення, є також уточнення історико-географічною наукою поняття «Східноукраїнський регіон».

Мета статті. На основі аналізу наукової літератури визначити термін «регіон», уточнити термін «Східноукраїнський регіон» та схарактеризувати особливості даного регіону.

Виклад **основного** матеріалу. Щодо практично в кожній державі одна частина території помітно відрізняється від інших частин. Ці відмінності стосуються природно-кліматичної життєдіяльності, історії, етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших природних і суспільно-історичних факторів. Взаємодія цих факторів набуває інтегративного, системного характеру і призводить до формування якісної своєрідності даної теорії. Таким чином, регіональність як об'єктивна даність притаманна практично всім країнам світу і є об'єктивним феноменом та невід'ємним атрибутом будь-якої держави, - справедливо стверджує М.Шульга [6, с. 4].

Сьогодні, як ніколи, майбутнє незалежної, демократичної соборної України значною мірою залежить від функціонування та розвитку регіонів у всіх галузях суспільного життя, основою якого виступає освіта.

Щоб зрозуміти особливості генезису регіону та системи ревіти в ньому, перш за все, необхідно співзвучитися з тлумаченням дефініцій «регіон» та «Східноукраїнський регіон» які мають методологічне значення для нашого дослідження.

Як вказують науковці (В.Курило, С.Рудковський, Б.Яловецький та ін.), регіон - це поняття міждисциплінарне. У сучасній науці регіон розглядається як географічне, соціологічне, політичне, економічне, наукове явище тощо. Так, з точки зору географії, яка при визначенні даного терміну спирається на фізичні риси природного ландшафту, оформлення території, водні артерії тощо, «регіон» - це територія, яка за сукупністю своїх складових елементів відрізняється від інших територій і якій властива єдність, взаємозв'язок, цілісність цих елементів, причому ця цілісність - це об'єктивна умова і закономірний результат розвитку даної території [2, с.380; 4, с.10].

Політологи називають «регіон» територіальною одиницею, підкреслюючи при цьому штучність виділення регіонів, створених з метою класифікації та упорядкування дійсності. На думку Ю.Римаренко, регіони можна розуміти як самоврядні територіальні спільноти з багатонаціональним складом населення [6, с. 26]. Е.Томпсон вважає, що в широкому сенсі поняття «регіон» застосовується до таких адміністративно-територіальних одиниць, які працюють між рівнями місцевого та національного урядів, що визначає його частиною державу [2, с. 95].

У розумінні економістів, «регіон» - це велика територія країни, яка характеризується подібністю природних умов та певною спеціалізацією в Народного господарському Комплексі держави, зазначає Й.Гілецький [1, С.258]. Польський науковець Б.Яловецький в свою чергу підкреслює значущість для економічного регіону певних економічних визначених рис, як то рух майна, капіталу або робочої сили [2, с.380].

Соціологи поняття «регіон» інтерпретують як територіально диференційовану спільноту людей, почуття територіальної ідентичності котрих видається найважливішим критерієм відокремлення регіону. «Регіон є не тільки економічним простором, але й постає як простір певної соціальної структури, організації влади та культурних традицій. У регіональному середовищі виникають певні рамкові умови для способу життя мешканців регіону» [4, с.3]. На відміну від політичного або економічного регіону, який є активним творінням спеціалістів, соціальний регіон завдяки почуттям територіальної ідентичності його мешканців виявляється реальним буттям, що стабільно присутнє в свідомості та повсякденному житті мешканців. Отже, в соціологічному сенсі «регіон» - це територія, мешканці якої мають почуття ідентичності настільки сформоване, що воно стає «щоденним досвідом», цілком справедливо стверджує Б.Яловецький [2, с. 381].

У педагогічній науці даються дефініція та ознаки регіону й розглядається роль регіоналізації в освіті та наукових розвідках. Наприклад, сучасний вітчизняний вчений-педагог В.Курило визначає «регіон» як соціальний та географічний простір, де відбувається соціалізація людини, формування, збереження та трансляція норм життя [4,с.10].

Науковий регіон, на думку Є.Хрикова, також має право на виокремлення, якщо він володіє наступними ознаками (чи більшістю цих ознак): 1) географічними, економічними, соціально-політичними, культурними відмінностями від інших регіонів; 2) високим рівнем самостійності що можливо за умов децентралізованої держави; 3) специфічною системою значною кількістю науковців, діяльність яких спрямована на вирішення педагогічних проблем регіону; 4) розвиненою науковою інфраструктурою, яку складають наукові установи, наукові видання, конференції [12].

Існування наукового педагогічного регіону доводить у своїх дослідженнях С.Лобода, вказуючи, що наукова регіоналізація впливає на регіоналізацію не тільки культури, а й освіти, адже остання є частиною загальної культури, викликає зацікавленість мешканців регіону проблемами розвитку регіональної педагогіки, що, в свою чергу, свідчить про високий рівень та вагомість творчого внеску місцевих педагогів до загального

доробку [5, с.51]. Регіональна педагогічна ініціатива й зацікавленість місцевих науковців і пересічних громадян ведуть до видання значної кількості власних педагогічних журналів і газет, наукових збірників.

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, підкреслимо, що, по-перше, будь-яке визначення поняття «регіон» завжди пов'язане з територіальними характеристиками; по-друге, регіон є великим простором країни або світу, який складає його соціальну, економічну іншу частину; по-третє, регіон - це територіально диференційована спільнота людей, яким властиве почуття територіальної ідентичності [8, с.12].

Так, окремі регіони України й донині досить чітко усвідомлюють себе в першу чергу як регіони з їх особливою історією, яка помітно відрізняється від історії інших частин країни. З цього приводу М.Шульга зауважує, що певної консолідації України в соціально-психологічному плані ще не відбулося. Значна частина жителів різних її територій у першу чергу усвідомлюють себе кримчанами, закарпатцями і лише в другу - громадянами України [6, с. 12]. Між тим, як консолідація всіх регіонів країни, усього народу України є неодмінною умовою майбутнього процвітання Української держави, влучно наголошує І.Гошуляк [6, с. 49].

Відомо, що розмаїття й відмінності регіонів нашої держави склалися внаслідок об'єктивних історичних факторів. В основі регіональних особливостей лежить тривале територіальне роз'єднання різних частин українського народу. Під впливом драматичних подій історії український етнос сформувався на теренах декількох держав. Протягом багатьох століть після розпаду Київської Русі в процесі його формування він виборював право на власну державність, у той час, як окремі його частини жили під владою кількох країн, жодна з яких не була українською національною державою, ці частини мали різноманітні умови для національно-культурного розвитку, зазнавали неоднакових ідеологічних впливів, національних утисків, що впливало на формування етнічних та соціокультурних особливостей населення, його національний склад, мовно-культурні характеристики, рівень історичної та етнічної самосвідомості українців, а також на ставленні до багатьох важливих явищ історичного минулого, нагадує О.Антонюк [6, с. 58-59].

Інші вчені (С.Тихомирова, НДЦилов, ГІ.Шляхтун та ін.), у свою чергу, підкреслюють особливості ментальності в різних регіонах держави, зокрема, на таких теренах як Східна Україна. Ці особливості полягають у тому, що на рівні із загальними для всіх регіонів країни рисами, ментальність має низку регіональних особливостей, які визначаються етнічними, релігійними, економічними, історичними та ін. факторами [с.43]. Зазначимо, що населення України розташоване між центрально-європейськими та російськими народами, тому несе в собі риси і тих і

інших. Якщо говорити про російський ієтійос, то дя# нього, наприклад, гуманізм як приннда побудови суспільства є менш важливим, ніж для народів Центральної і Західної Європи, адже в його ментальності сильним є надособионісний (державний) початок, звідсйШ менш значними є цінності, які конкретизують гуманізм - безпека, благоустрШ, гідність людини, її свобода, стверджує Н.Шилов [6, с.239- 240].

Вищесказане пояснює, чому дослідники зазвичай відмічають відмінності ментальності населення Сходу України від ментальності населення Заходу України та говорять про те, що по Збручу проходить кордон двох цивілізацій - Західно-католицької та Східно-прайвславної, про два або навіть три Українських етноси.

Так, в період першої світової війни, революції та громадянської війни на окремих територіях України виникли автономні утворення, що навіть претендували на самостійну державність. Це й Західноукраїнська народна республіка; ~~4а~~ і Донецько-Криворізька Республіка, і Кримськотатарська народна республіка. Процес об'єднання українських земель у сучасних кордонах завершився лише вГ1954.

Отже, регіональна розмаїтість, помітно окреслена природно-кліматична, етнонаціональна строкатість України, яка обумовлена історичними особливостями її розвитку, різним рівнем і специфікою матеріального і духовного жити* її населення, що призвели до виникнення особливостей у ментальності в<#рїжних регіонах країи>с об'єктивними обставинами виділення окремих регіонів у державі.

Східна Україна має цілу низку унікальних рис у своєму історичному розвитку та життєдіяльності. Відомо, що землі сходу України почали заселятися етнічними українцями:значно пізніше, ніж західні та центральні території. Лише у XVII столітті на історичному сході України почали оселятися козаки, а також селяни з інших частин країни. Вони створювали слободи, які дали назву Слобожанщиц та освоювали захід ташвваного Дикого поля, де «сформували контроль пвщітичних метрополій з вітакачів із МосковД Польсько-Литовського князівства чи іяпвдх земель» [2, с.548], уособлюючи собоюібгсвободу й військоове братерство на противагу політичним центрам. Особливо приплив населення до Східного регіону країни посилювся після скасування гетьманату (1765 р.) та ліквідації козацького устрою (1781 р.).

Характер освоєння даних земель, який також відрізняється від інших регіонів країни, призвів до формування специфічного складу та культури населення. У XIX та XX століттях, коли Східноукраїнський регіон почав активно розвиватися як промисловий центр, він став масово залучати робітничу силу. Представники найрізноманітніших національностей шукали роботу, або, як стверджує зарубіжна дослідниця Г.Куромія,

переховувались від політичного та релігійного переслідування [2, с. 548] на землях Сходу України. В результаті у 2001 році в зазначеному регіоні по даним Державного комітету статистики України проживали представники 111 національностей та народностей. Таким чином, багатоетнічність є ще однією відмінною рисою Східного регіону.

Природно, що етнічний склад населення позначився й на традиційно-побутовій культурі, котра зазнала значних змін завдяки великому приросту російського населення, цілеспрямованій політиці русифікації, забороні українських шкідта українського друку тощо.

Зазначимо, що як і кожний регіон України, Східний - має свій неповторний автопортрет. Так, сьогодні вч* регіоні переважає індустріальний та науково-технічний тип культури, відмічається «ностальгія по культу робітничого класу та технічної інтелігенції», домінує російська мова як мова радянської індустріалізації та науково-технічного прогресу ХХ століття. Як справедливо вказує Е.Задорожнюк, характеризуючи сучасне обличчя Сходу країни, «в цілому, це домінуючий в плані людських ресурсів та промислового потенціалу регіон, без якого господарсько-економічне життя України як великої європейської держави не можливо уявити. В той же час це регіон з найбільшою часткою російськомовного населення» [3, с. 292].

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про унікальність, своєрідність Східного регіону України, якому притаманні наступні відмінні риси: **Щ?£ Р**

- історичні (більш пізні заселення територій Східного регіону України; особливий характер освоєння даних земель; наявність відмінних від інших регіонів країни етапів та змісту історичного розвитку);

- соціально-демографіші (багатонаціональний склад населення, представлений 111 національностями та народностями, серед яких переважають українці та росіяни; відмінні процеси міграції населення);

- соціально-географіші (домінування людських ресурсів: на Східних територіях, які складають 14,01 % площі України, мешкає 20,83 % її населення; особливостями співвідношення міського та сільського населення є «тотальна урбанізація» (більшість мешкантда 86,46 % проживають у містах), яка, в свою чергу, пояснює велику щільність населення: в середньому по регіону - 115,2 осіб на квадратний кілометр, що сішшшо вищім показником, ніж по Україні в цілому - 76,4 осіб на квадратний кілометр);

- соціально-економічні (наявність цілісного економічного комплексу, де мінерально-сировинні ресурси, які зосереджені в Донецькій та Луганській областях та є ключовим фактором їх господарювання, доповнюються структурою економіки Харківської області; зосередження

потужних промислових підприємств, що сприяло створенню образу міцного економічного центру країни, з тісними економічними зв'язками як у середині регіона так і з прилеглими областями, однак зі слабкою Співпрацею з іншими регіонами);

- соціально-культурологія (особливості менталітету та традиційно-побутової культури населення: завдяки спільній історії та релігії східні українці за своїм менталітетом ближчі до росіян; відмінні політичні та релігійні уподобання; традиційно-побутова культура формувалася під впливом як багатонаціонального етносу, здебільшого російського, так й індустріалізації^огдні в регіоні переважає індустріальний та наукоаЙт технічний тип культури; рід діяльності й спосіб життя також не є однаковими з іншими регіонами України; навіть мова, на якій розмовляють більшість населення (69,13 %), незважаючи на національну приналежність Є російською^ті

- культурно-освітній (звичайним явищем є навчання значної частини дітей регіону, порівняно з іншими регіонами? не на рідній мові) хоча й ведеться робота по оптимізації мережі шкіл, яка б відповідала національному складу населення; відмінною рисою є значне перевищення середньо української наповнювано сті закладів освіти «уривала відокремленість закладів освіти та культури від національної культури; приналежність мешканців російській культурі та панування російської мови у закладах культури);

- природно-географічні (місце розташування на сході України; кліматичні відмінності континентального характеру *з жарким та посушливим літом, холодними й малосніжними зимами).

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «Східний регіон України» однозначно застосовується для позначення певної ізографічної зони, що розташована на сході країни. Однак термін «Східний регіон» не однаково розуміється науковцями. Так, більша частина вчених (Е.Застайецький, С.Макарчук, В.Скляр та ін.), беручи за основу етнографічне районування, включають до нього Донецьку, Луганську та Харківську області. Друга група науковців (В.Курило^шЮлНедняк, С.Фатапчук та ін.) розглядають лише Донецьку та Луганську області в якості складових частин «Східного регіону» нашої країни, пояснюючи свою точку зору соціально-економічною та антропогеографічною спорідненістю зазначених адміністративно-територіальних одиниць. Нарешті, третя част^ра дослідників, виходячи із економічної спорідненості (О.Чебаненко) пропонує залучити до «Східного регіону» 4 області: крім Донецької, Луганської та Харківської, ще й Дніпропетровську область. У дослідженні ми поділяємо точку зору вчених, які вивчають «Східний регіон України» в складі 3 областей: Донецької, Луганської та Харківської

й застосовуємо в даному значенні терміни «Східний регіон», «Східноукраїнський регіон» та «Східна Україна».

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури зроблено висновки, що 1) поняття «регіон» є міждисциплінарним, серед інших регіонів виділяється й науковий Педагогічний регіон; 2) виходячи з того, що визначення поняття «регіон» завжди пов'язане з територіальними характеристиками та є великим простором країни або світу, який складає його соціальну, економічну чи іншу частину з територіально диференційованою спільнотою людей, яким властиве почуття територіальної ідентичності, у своєму дослідженні будемо вважати регіоном соціальний та географічний простір, де відбувається соціалізація людини, формування, збереження та трансляція норм життя; 3) існування об'єктивних історичних, соціально-демографічних, соціально-географічних, соціально-економічних, соціально-культурологічних, природно-географічних відмінностей дозволяє виокремлювати на території України Східний регіон, до якого, з огляду на етнографічне районування, входять Донецька, Луганська та Харківська області.

Перспективами подальшої розвідки можна вважати вивчення педагогічних проблем регіону.

Література

1. Гілецький Й.Р. Географія: Економічна і соціальна географія України. Підручник для учнів 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Й.Р.Гілецький - Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. - 272с.
2. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф., Бородачов В.П., Топольськов Д.М. - Луганськ: Альма матер - Знання, 2002. - 626 с.
3. Задорожнюк Е.Г. Од Україна як "вісь консолідації" в «90-х роках / Е.Г.Задорожнюк // Регіони і межі України в історичній ретроспективі — Луганськ, 2004. - С. 289-297.
4. Курило В.С. Освіта та педагогічна думка східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В.С.Курило - Луганськ, 2000. - 460с.
5. Лобода С.М. Формування регіонального інформаційного культурно-освітнього середовища й проблема педагогічної творчості вчителя / С.М.Лобода // Вісник ЛНПУ імені Т.Шевченка Серія педагогічні науки «Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір». - 2006. - № 19(114). — СТ46-54.
6. Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи. Міжнародна науково-практична конференція 10-11 листопада 1994р. - Київ, 1995. - 548 с.
7. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір / О.В.Сухомлинська // Шлях освіти - 2007. - № 2. - С. 42-49.
8. Хриков С.М. Регіональні історико-педагогічні дослідження: спрямованість, значення, методологічні засади / С.М.Хриков // Вісник ЛНПУ імені Т.Шевченка. Серія педагогічні науки «Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір». - 2006. - № 19(114). - С. 11-16.